

VODIČ ZA ZAŠTITU NOVINARKI

VODIČ JE DIO PROJEKTA „EFEKTIVNA PREVENCIJA I ZAŠTITA NOVINARA U CRNOJ GORI“ KOJI ZAJEDNIČKI SPROVODE UDRUŽENJE ZA ODGOVORNI I ODRŽIVI RAZVOJ (UZOR) I DRUŠTVO PROFESIONALNIH NOVINARA CRNE GORE (DPNCG) U SARADNJI SA HANNS SEIDEL FONDACIJOM UZ FINANSIJSKU PODRŠKU EVROPSKE UNIJE (EU) POSREDSTVOM DELEGACIJE EU U PODGORICI I MINISTARSTVA JAVNE UPRAVE. SADRŽAJ, MIŠLJENJA I STAVOVI IZRAŽENI U OVOJ PUBLIKACIJI ISKLJUČIVA SU ODGOVORNOST AUTORA I NE ODRAŽAVAJU NUŽNO ZVANIČNE STAVOVE ORGANIZACIJA I EVROPSKE UNIJE.

Finansira
Evropska unija

Hanns
Seidel
Stiftung

uzor
Udruženje za odgovorni i održivi razvoj

DRUŠTVO
PROFESIONALNIH
NOVINARA
CRNE GORE

Ministarstvo
javne uprave

SADRŽAJ

1.UVOD	2
2.PRAVNI OKVIR	3
3.MJERE	15
4.PRILOG	22
5.REFERENCE	24

Uvod

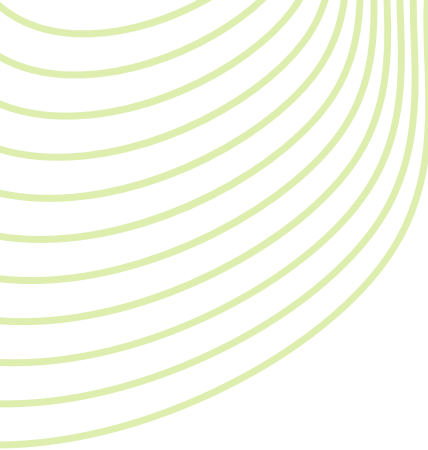

Ustav Crne Gore formalno garantuje slobodu izražavanja, međutim stvarni položaj medija i dalje je obilježen znatnim preprekama. Prema izvještajima međunarodnih organizacija, crnogorski mediji su pod pritiskom političkih uticaja, neriješenih napada na novinare i ekonomskih ograničenja koja posebno pogađaju nezavisne redakcije (Reporters Without Borders, 2023). Čak i u novijoj praksi, novinari – naročito oni koji izvještavaju o korupciji ili organizovanom kriminalu – i dalje mogu doživjeti ozbiljne prijetnje ili fizičke napade (Freedom House, 2024). Izvještaj Evropske komisije (2023) ukazuje da je, iako ima određenog pomaka, “potrebno više truda u rješavanju starih i novih slučajeva nasilja nad medijima”, što trenutni ambijent čini složenim za istraživačko novinarstvo i često dovodi do autocenzure.

Napadi na novinare u Crnoj Gori poprimaju različite oblike – od verbalnih prijetnji i uznemiravanja (uživo i putem interneta) do fizičkih nasrtaja i podmetanja eksplozivnih naprava ispred prostorija medija. Pokazatelji iz posljednjih nekoliko godina to konkretizuju: tokom 2022. godine, državni organi zabilježili su 22 slučaja nasilja ili prijetnji usmjerenih prema novinarima, uključujući različite vidove zastrašivanja, uznemiravanja i nekoliko fizičkih napada (European Commission, 2023). U 2023. godini taj broj je blago opao, ali su u od 2024. zabilježeni pojedini napadi i prijetnje koji su bili izuzetno ozbiljni.

Poseban vid ovih izazova odnosi se na rodni aspekt, novinarke u Crnoj Gori češće su mete specifičnih oblika nasilja i prijetnji. Gotovo polovina registrovanih slučajeva napada u posljednje dvije godine odnosila se na žene, što potvrđuju podaci regionalne mreže SafeJournalists (SafeJournalists Network, 2025). Tokom 2023 godine, čak 11 od 24 dokumentovana incidenta uključila su novinarke kao žrtve. Analiza Media Freedom Rapid Response (MFRR) iz 2024. godine, otkriva da rodno zasnovane prijetnje prema novinarkama uključuju seksističke uvrede, uvredljiv govor o fizičkom izgledu, ali i prijetnje seksualnim nasiljem (European Centre for Press & Media Freedom, 2024).

Pored fizičkog nasilja i prijetnji, novinari u Crnoj Gori sve češće su izloženi građanskim parnicama za navodnu klevetu, naročito nakon što je dekriminalizacija uvrede i klevete usvojena 2011. godine. Javne ličnosti i moćni biznismeni sada se češće odlučuju za visoke tužbene zahtjeve po osnovu povrede časti ili ugleda (Human Rights Action, 2011).

Istraživanje Milosavljevića (2018) ukazuje na to da takve visoke odštetne sume za duševni bol mogu ugušiti kritičko novinarstvo i dovesti do autocenzure. U nekim slučajevima, tzv. SLAPP (Strategic Lawsuits Against Public Participation) tužbe djeluju kao instrument pritiska na medije da se uzdrže od izvještavanja o korupciji i moćnim interesnim grupama. Zbog ovoga stručnjaci i NVO sektori naglašavaju potrebu za umjerenim i jasno definisanim iznosima naknade štete, kako bi se izbjeglo zloupotrebljavanje pravosuđa radi zastrašivanja novinara.

Ukratko, medijska scena u Crnoj Gori suočava se s čitavim spektrom izazova: od političko-ekonomskih pritisaka i izravnog nasilja, do manipulacije pravnim sistemom kroz skupe parnice. Neki napredak je ostvaren u smislu poboljšane reakcije policije u pojedinim slučajevima i podizanju javne svijesti o važnosti slobodnog novinarstva (SafeJournalists Network, 2025). Međutim, ključni problem ostaje kažnjivost i odsustvo epiloga u teškim napadima, naročito ako su počinioci povezani s uticajnim krugovima. Za novinarke je dodatno izražena dimenzija rodno zasnovanog nasilja, koja zahtijeva specifične mjere zaštite i adekvatan rad policije, tužilaštva i sudova. Međunarodne organizacije, poput Reportera bez granica i Freedom House, i dalje ocjenjuju Crnu Goru kao "djelimično slobodnu" zemlju u pogledu medija, te pozivaju državne institucije na sistemske reforme (Freedom House, 2024; Reporters Without Borders, 2023). Kao prioriteti izdvajaju se: veća efikasnost u procesuiranju svih napada na novinare, jasni mehanizmi zaštite novinarki od rodno motivisanog uznemiravanja i podrška nezavisnim medijima protiv političkog i pravnog pritiska. U konačnom, sloboda medija je neraskidivo povezana s demokratskim načelima – kad su novinari zastrašeni ili ućutkani, pravo javnosti da bude informisana biva ozbiljno ugroženo.

2. PRAVNI OKVIR

Kada se govori o Crnoj Gori, često se ističu ustavne garancije slobode medija i izjave o evropskim perspektivama države. Ipak, stvarnost na terenu pokazuje da se novinari, a naročito novinarke koje razotkrivaju korupciju i kriminal, često nalaze na udaru i u situaciji da moraju tražiti zaštitu u zakonu, te je stoga jako važno poznavati pravne mehanizme, koji su dostupni u Crnoj Gori, u situacijama u kojima je potrebna zaštita novinara.

2.1. Ustav Crne Gore

Ustav – najviši pravni akt države, prvi stub u pravnom sistemu koji garantuje da je sloboda govora i medija nepovrediva. Strogo pravno gledano, to znači da svako ima pravo da slobodno iznosi mišljenje i objavljuje informacije, dok se eventualna ograničenja mogu zasnivati samo na zakonima koji štite druge legitimne interese, poput javnog reda ili prava trećih lica. U praksi, međutim, novinarke se često susreću s ambivalentnim odnosom nadležnih organa, gdje joj se načelno priznaje ustavno pravo ali se postupci prijetnji, zastrašivanja ili fizičkih napada ne procesuiraju dovoljno brzo i efikasno. Uprkos tome, neophodno je da zna da Ustav ostaje prva tačka oslonca, na njega se može pozvati i tražiti od institucija da poštuju ono što su dužne da sprovode.

Članom 47 Ustava Crne Gore garantuje se svakome pravo na slobodno iznošenje mišljenja, što je srž novinarskog rada. Jedino se ograničenja mogu uvoditi uz striktno definisane razloge, poput zaštite javnog reda ili interesa trećih lica, dok se članom 49. dodatno ističe nepovredivost slobode medija, uz zabranu cenzure predviđenu čl. 50 Ustava. Ove ustavne odredbe obavezuju državu da obezbijedi slobodno djelovanje medija i novinara, kao i da reaguje protiv bilo kakvog vida cenzure ili ugrožavanja bezbjednosti novinara. Zabrana diskriminacije propisana je članom 8 Ustava te je oslonac pravne sigurnosti da novinarka, kao žena, ne bude izložena rodno zasnovanom potcjenjivanju ili prijetnjama koje iskorištavaju njen pol.

U teoriji, Ustav daje jasno polazište: država se obavezala da ne smije ograničavati medijske slobode bez jasnog i legitimnog razloga. Ovo je jako važno iz razloga što u obraćanju institucijama novinarka zna da na njih uvijek može ukazati kada se obrati nadležnim organima – ne samo zato što su propisane, već i zato što predstavljaju osnovu cijelog pravnog poretka Crne Gore.

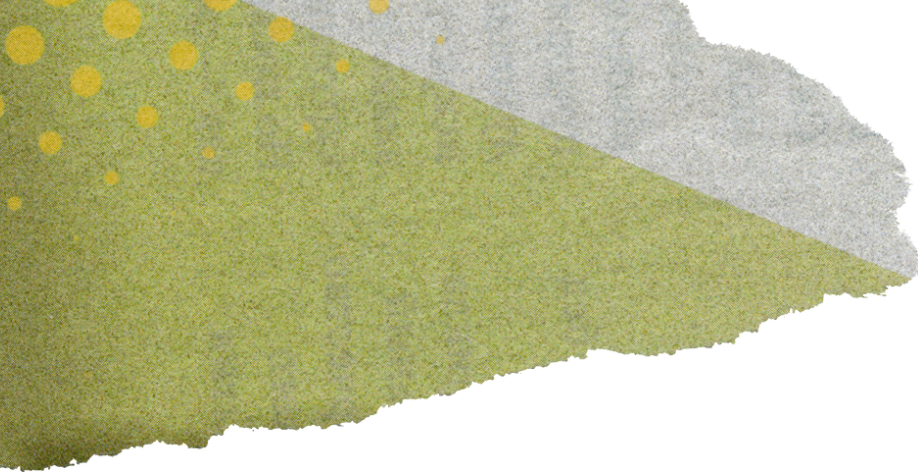

2.2. Krivični zakonik

Krivični zakonik (KZ) Crne Gore sadrži više odredbi koje pružaju krivičnopravnu zaštitu novinarima od napada, prijetnji i drugih vidova nasilja. Posebno je značajan član 168 KZ – Ugrožavanje sigurnosti, koji propisuje da onaj ko ugrozi nečiju sigurnost ozbiljnom prijetnjom napada na život ili tijelo može biti kažnjen zatvorom do jedne godine, odnosno do tri godine ako je djelo učinjeno prema više lica, izazvalo uznemirenje javnosti ili je počinjeno iz mržnje. Kada se prijetnje, koje su do tada možda bile verbalne ili online, preliju u ozbiljno ugrožavanje sigurnosti ili impliciraju fizički napad, novinarka u Crnoj Gori se poziva na odredbe Krivičnog zakonika (Krivični zakonik Crne Gore "Službeni list RCG", br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i "Službeni list CG", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 – drugi zakon, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015 – drugi zakon, 44/2017, 49/2018, 3/2020, 26/2021 – ispravka, 144/2021, 145/2021, 110/2023 i 123/2024). Ovaj zakonik precizno definiše i sankcioniše postupke koji predstavljaju opasnost za nečiji život ili tjelesni integritet, pružajući time mehanizme krivičnopravne zaštite onima koji se suočavaju s nasiljem.

Novinarka nije službeno lice, ali javni interes koji ostvaruje radom na istraživačkim temama često služi kao moralni argument pred sudovima i javnošću, da bi se razumjelo koliko je važno zaštititi je. Mogućnost da se slučaj kvalifikuje kroz otežavajuće okolnosti (kada je cilj napada spriječiti je u obavljanju posla ili kada je motiv rodno zasnovan) otvara prostor da institucije pošalju poruku da napad na novinara nije samo napad na jednu osobu, već na pravo cijelog društva da bude informisano.

Za novinarku koja istražuje koruptivne radnje ili veze između organizovanog kriminala i struktura vlasti, jasna je obaveza nadležnih institucija, poput policije i tužilaštva, da reaguju brzo i efikasno. Ukoliko je motiv napadača upravo sprječavanje javnog objavljivanja senzitivnih informacija, ovaj kontekst dodatno naglašava ozbiljnost slučaja.

Kako istraživačko novinarstvo suštinski doprinosi javnoj debati i demokratiji, sudovi mogu uvažiti posebnu važnost takvog rada, zaključujući da je napad na novinarku zapravo narušavanje osnovnog prava javnosti na informisanje.

Dodatno, Zakon, članom 168a propisuje sankcionisanje upornog uznemiravanja i praćenja (tzv. proganjanje ili "stalking"), što se posebno odnosi na situacije u kojima su ponovljene prijetnje usmjerene prema istoj novinarki. U slučajevima kada se rodni aspekt nasilja jasno ističe (npr. seksističke ili mizogine poruke i ponašanja), zakonske odredbe mogu se tumačiti kroz prizmu otežavajućih okolnosti, čime se rodno zasnovani napad dodatno kvalifikuje kao ozbiljniji vid ugrožavanja.

Iako novinari i novinarkе u Crnoj Gori nemaju formalni status službenih lica, pravosuđe sve češće prepoznaje da njihov rad predstavlja „javni interes“. Tako se nasilje prema novinarki ne posmatra kao puka povreda prava jedne osobe, već i kao atak na demokratske procese i slobodu medija, koji su temelji pluralnog društva (Evropski sud za ljudska prava). Na taj način, krivičnopravna zaštita zadobija širu dimenziju: ona ne brani samo individualnu bezbjednost, već i javni prostor u kojem se odvija slobodna razmjena informacija.

Upravo iz tih razloga, Krivični zakonik omogućava novinarkama da zahtijevaju hitno i adekvatno postupanje tužilaštva i policije, čime se šalje jasna poruka da su svi vidovi prijetnji i nasilja prema istraživačkim radnicima – naročito kada se radi o rodno zasnovanom uznemiravanju – neprihvatljivi i podliježu krivičnom gonjenju. To, u suštini, potvrđuje da novinarska profesija, iako bez formalnog statusa službenog lica, može uživati pojačanu zaštitu zahvaljujući javnoj ulozi koju obavlja.

2.3. Zakon o medijima

Paralelno sa krivičnim propisima koji sankcionišu napade na novinarke, Zakon o medijima pruža širi institucionalni okvir definišući odnose između novinara, medijskih kuća i državnih organa. U idealnom slučaju, ovaj zakon obavezuje i državu i medije da poštuju i štite slobodu izražavanja, te da novinarkama (ali i ostalim novinarima) obezbijede adekvatnu podršku u momentima kada su izloženi prijetnjama ili drugim oblicima pritiska. Konkretno, član 4 važećeg Zakona o medijima propisuje da država obezbjeđuje i jamči slobodu medija, a član 5 novog Zakona naglašava da država garantuje pravo na slobodno osnivanje medija, nesmetan rad novinara i njihovu sigurnost, radi zaštite slobode izražavanja i medijskog pluralizma. (Zakon o medijima, 2024 Sl. list CG, br. 54/24). Novi zakon zadržava ključne garancije slobode medija i dodatno usklađuje domaće propise sa evropskim standardima, uključujući eksplicitno usmjerenje da se tumači i primjenjuje u skladu sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i praksom Evropskog suda za ljudska prava. Time se potvrđuje da zaštita novinara, uključujući novinarke, mora da odgovara standardima koje je utvrdio Evropski sud u svojoj jurisprudenciji.

U praksi, međutim, medijske kuće mogu imati ograničene resurse ili biti pod političkim uticajem, što dovodi do situacija u kojima se novinarka, umjesto na timsku i institucionalnu pomoć, oslanja gotovo isključivo na ličnu strategiju i "snalaženje". Upravo zbog toga je pozivanje na Zakon o medijima od ključnog značaja: pozivajući se na specifične odredbe, novinarka traži ne samo solidarnost svojih kolega, već i aktivno učešće države u očuvanju slobode medija. Ovaj Zakon načelno utvrđuje obavezu države da ne remeti rad medija i novinara, ističući da su povoljni uslovi za nesmetano obavljanje novinarskih dužnosti odgovornost javnih organa (Zakon o medijima, član 5).

U dijelu prava i dužnosti novinara ističe se pravo novinara na nesmetano obavljanje profesije, što podrazumijeva zaštitu od bilo kakvog pritiska ili prisile na objavljivanje ili neobjavljivanje sadržaja. Takođe, propisuje profesionalnost i tačnost kao neophodne standarde novinarskog rada (Zakon o medijima, član 5).

Ovim zakonom pružen je i moćan instrument za novinarke koje rade na istraživačkim temama, omogućavajući da ne otkrivaju izvor informacija. Time se umanjuje rizik od odmazde i čuva integritet cjelokupnog istraživačkog procesa (Zakon o medijima, član 37).

U idealnom okruženju, ova bi zakonska rješenja omogućila medijskoj kući da svom osoblju (ili eksternim saradnicima) pruži sveobuhvatan paket podrške – od pravne pomoći i odgovarajuće opreme, do psihološke podrške u slučaju prijetnji. Nažalost, politički i ekonomski pritisci ponekad dovode do selektivne ili nepotpune primjene zakonskih odredbi, ostavljajući novinarku da se sama izbori sa rizicima. Ipak, svako pozivanje na Zakon i insistiranje na njegovoj primjeni predstavlja važan korak ka odgovornijem medijskom prostoru i efikasnijoj zaštiti novinarki.

2.4. Preporuka Savjeta Evrope o zaštiti novinarstva i novinara

Preporuka CM/Rec o zaštiti novinara (Savjet Evrope, 2016) predstavlja važan međunarodni instrument, naročito za države aspirante za članstvo u Evropskoj uniji poput Crne Gore. Ona jasno ističe obavezu institucija da novinarima obezbijede okruženje u kojem mogu neometano da rade, kao i da svi napadi na njih moraju biti procesuirani brzo i efikasno. Na taj način, ova Preporuka djeluje kao dodatna poluga pritiska na domaće organe, od kojih se očekuje dosljedno postupanje u zaštiti bezbjednosti novinara i novinarki.

Preporuka Savjeta Evrope dodatno naglašava i činjenicu da novinarke često nose dvostruki teret: pored toga što se suočavaju s profesionalnim rizicima svojstvenim istraživačkom radu o kriminalu i korupciji, one dodatno trpe rodno zasnovane prijetnje koje mogu uključivati seksističke uvrede, ucjene i druge vrste mizoginog ponašanja. Ovaj rodni aspekt napada nerijetko ostaje marginalizovan u policijskim ili sudskim izvještajima, čime se umanjuje mogućnost brze i adekvatne reakcije institucija.

Upravo zato je bitno da se mjere zaštite, na koje Preporuka CM/Rec ukazuje, prilagode rodnom kontekstu. Time se osigurava da države ne ispunjavaju svoje obaveze samo uopšteno, nego i da u potpunosti uzimaju u obzir stvarne potrebe na terenu. Za novinarku koja se bavi osjetljivim temama, pozivanje na ovu Preporuku može biti snažan argument kada ukazuje na propuste domaćih organa ili traži specifičnu zaštitu u skladu s rodnim karakterom prijetnji.

Crna Gora, kao članica Savjeta Evrope, jeste u obavezi da poštuje ove smjernice, a težnja ka evropskim integracijama dodatno povećava značaj njihove primjene. Međutim, praksa pokazuje da se rodna komponenta nerijetko zanemaruje, pa se prijetnje prema novinarkama zbog njihovog pola ne evidentiraju kao takve. U tom kontekstu, Preporuka CM/Rec služi kao uporište za zahtjeve novinarki da državni organi ispune međunarodno preuzete obaveze, naročito kada se radi o brzim i djelotvornim istragama prijetnji i napada.

Tako, ova Preporuka Savjeta Evrope (Savjet Evrope, 2016) otvara mogućnost da se ukazuje na nedostatke domaćeg sistema zaštite ukoliko institucije ne tretiraju napade na novinarke s posebnom pažnjom i ne uvažavaju rodni kontekst. Time se, istovremeno, naglašava i strateška važnost rodno osviješćene pravne i institucionalne prakse, koja obuhvata ne samo krivičnopravne sankcije, već i sistemsku podršku i prevenciju.

2.5. Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama

Ratifikacijom Evropske konvencije o ljudskim pravima, Crna Gora je prihvatila obavezu poštovanja međunarodnih standarda koji su u konvencijskom pravu propisani, uključujući i one o zaštiti slobode izražavanja i zabrani diskriminacije. Ovi standardi neposredno se primjenjuju u domaćem pravnom sistemu, što znači da novinarka, suočena s prijetnjama u svom istraživačkom radu, može – nakon iscrpljivanja nacionalnih pravnih lijekova – zatražiti zaštitu pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu. Ovim zakonom je ECHR (Konvencija) zajedno sa Protokolima (uključujući Protokol br. 4, 6, 7, 13) ratifikovana i postala dio unutrašnjeg pravnog poretka.

Prva važna odredba Evropske konvencije u ovom kontekstu jeste član 10, koji garantuje slobodu izražavanja i informisanja. Ovo pravo predstavlja temelj profesionalnog rada novinara, budući da omogućava nesmetano prikupljanje i objavljivanje informacija u javnom interesu. Kada državni organi ne reaguju adekvatno na prijetnje upućene novinarki koja istražuje teme organizovanog kriminala ili korupcije, mogućnost obraćanja međunarodnom sudu može djelovati kao dodatni podsticaj institucijama na nacionalnom nivou da reaguju brže i efikasnije, izbjegavajući reputacionu štetu ili kritike međunarodne zajednice.

Druga relevantna odredba jeste član 14 Konvencije, koji zabranjuje diskriminaciju prilikom uživanja bilo kog prava zagaranovanog Konvencijom (Evropski sud za ljudska prava). Ovo je naročito važno za novinarke koje su, pored profesionalnih rizika, izložene i rodno zasnovanim prijetnjama, kao što su seksističke uvrede, ucjene i druga vrsta mizoginog ponašanja.

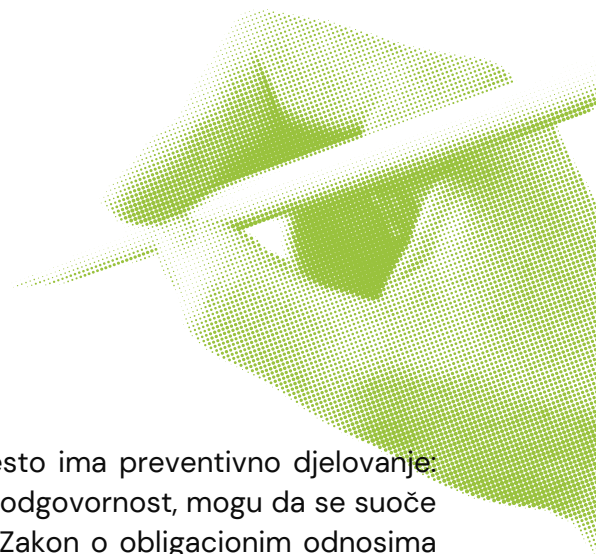
Samim tim, čak i sama pomisao da bi se slučaj mogao naći pred međunarodnim sudom može motivisati nacionalne institucije – policiju i pravosuđe – da djeluju odlučnije (Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije, “Sl. list RCG” br. 9/2003 i 5/2005). U situacijama kada je novinarka suočena s kašnjenjem ili neefikasnošću nacionalnih organa, upućivanje na međunarodne standarde i mogućnost međunarodne tužbe predstavlja snažno sredstvo pritiska. Za same novinarke, svijest o takvim garancijama i mehanizmima često donosi osjećaj sigurnosti i uvjerenje da, čak i ako domaći sistem ne reaguje adekvatno, postoji viši nivo zaštite kojem se mogu obratiti.

2.6. Zakon o obligacionim odnosima

Uprkos tome što je krivično gonjenje napadača, jedan od najčešćih načina za postizanje pravde, pravni sistem Crne Gore obuhvata i mogućnost pokretanja građanske parnice radi naknade štete. Ovo je posebno važno za novinarke koje su, nakon fizičkog napada ili dugotrajnog psihičkog pritiska, pretrpjele materijalne i nematerijalne posljedice. Naime, ukoliko je napad izazvao povrede ili doveo do gubitka opreme, troškova liječenja ili izgubljene zarade, Zakon o obligacionim odnosima omogućava zahtijevanje nadoknade tih troškova, dok se kroz odredbe o nematerijalnoj šteti ističe da je moguće nadoknaditi i duševne boli, strah, narušavanje ugleda i časti (Zakon o obligacionim odnosima, čl. 206–212).

Takvi parnični postupci, iako mogu biti dugotrajni i složeni, nerijetko nose značajnu simboličku vrijednost. Presude za naknadu štete šalju poruku da nasilje prema novinarkama nije samo društveno neprihvatljivo, već i finansijski rizično za počinioce.

Na taj način, zajednička primjena krivičnog gonjenja i građanskopravnih mehanizama postaje složeni, ali efikasan alat u borbi protiv rodno motivisanog nasilja i drugih napada na novinarke. Čak i ako krivični postupak ne dovede do osuđujuće presude ili bude otežan nedostatkom dokaza, podnošenje tužbe za naknadu štete pruža dodatnu mogućnost zadovoljenja pravde i potvrđuje da se žrtva ne mora u potpunosti oslanjati na javnu tužbu.

Osim toga, odluka o podnošenju tužbe za naknadu štete često ima preventivno djelovanje: potencijalni napadači shvataju da, čak i ako izbjegnu krivičnu odgovornost, mogu da se suoče s građanskom tužbom i finansijskim teretom. U tom smislu, Zakon o obligacionim odnosima pokazuje se kao važna dopuna ostalim pravnim mehanizmima, dokazujući da pravda ne mora uvijek biti svedena samo na krivično gonjenje, već da i civilnopravni postupak može doprinijeti kompenzaciji žrtve i marginalizaciji nasilja nad ženama u medijskom prostoru.

Ova zakonska mogućnost, koja takođe u zavisnosti od pojedinačnih slučajeva, prati i mogućnost izricanja presudom, vinovniku napada, javno izvinjenje koje se objavljuje u medijima. I ovaj alat treba da predstavlja preventivni instrument, kojim se u zajednici djeluje i šalje jasna poruka.

2.7. Evropska konvencija o ljudskim pravima

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKLJP) ključno je međunarodno pravno jamstvo za sigurnost novinara. Od posebnog značaja su njene odredbe: član 2 (pravo na život), član 3 (zabrana mučenja i nečovječnog postupanja) i član 10 (sloboda izražavanja). Države potpisnice, uključujući Crnu Goru, ne samo da moraju poštovati ova prava kroz suzdržavanje od direktnih kršenja, već imaju i pozitivne obaveze da ih aktivno osiguraju. U kontekstu novinarki to znači da država mora: (1) preventivno djelovati ako postoji poznata prijetnja po život ili sigurnost novinarke od strane trećih lica, pružiti djelotvornu zaštitu slobodi novinarskog izražavanja i stvarati povoljno okruženje za rad medija, i u slučaju napada, sprovesti brzu i efikasnu istragu i kazniti odgovorne. Praktično, to znači da se od crnogorskih institucija očekuje da u svakom slučaju ugrožavanja bezbjednosti novinarke primijene mjerila kao što su "da li je država znala ili morala znati za realnu opasnost" i "da li je preduzela razumne mjere da spriječi nasilje", prema članu 2 Konvencije. Takođe, prema članu 10, država mora obezbijediti ambijent u kom novinari mogu obavljati svoj posao bez pritisa, autocenzure usljed straha ili nekažnjelog nasilja.

Evropska konvencija iz 1950. (Rim, 4. novembar 1950) i njeni protokoli, kao međunarodni ugovor od posebnog značaja, predstavljaju tako osnovni okvir na koji se nadovezuje nacionalno zakonodavstvo u zaštiti prava novinara.

2.8. Kodeks novinara/novinarki Crne Gore

Kodeks novinara/novinarki Crne Gore predstavlja temelj etičkog i profesionalnog postupanja u novinarskoj profesiji. On polazi od načela da su novinari uvijek u službi javnog interesa i da je njihova dužnost braniti slobodu prikupljanja i saopštavanja informacija, kao i pravo na slobodan komentar i kritiku. Kredibilitet profesije oslanja se na profesionalno poštenje, integritet i znanje, pri čemu novinari moraju biti kritički posmatrači svih nosilaca društvene, političke i ekonomske moći. U skladu s tim, Kodeks obavezuje svakog novinara/novinarke da se neprestano pridržava etičkih standarda, štiteći pravo javnosti da zna i potrebu za pravičnošću i humanošću.

Poštovanje istine i tačnost informacija naglašeni su kao osnovni principi. Novinari su obavezni da preduzmu sve razumne mjere kako bi provjerili vjerodostojnost izvora i činjenica prije objavljivanja, uz jasno razdvajanje vijesti od komentara ili pretpostavki. U slučaju netačnih ili nepotpunih informacija, Kodeks propisuje njihovu blagovremenu dopunu ili ispravku, uz isticanje ispravke na primjeren način. Istovremeno, novinarima se preporučuje da navedu dodatne detalje o izvorima ako se time postiže bolja transparentnost, naročito kada postoji mogućnost zloupotrebe ili izvrtanja činjenica.

Kodeks posvećuje posebnu pažnju sprječavanju i suzbijanju diskriminatornog govora. Rasa, vjera, etnička pripadnost, rodno opredjeljenje, seksualna orijentacija, fizičko ili mentalno stanje, te politička pripadnost pominju se samo kada je to neophodno za potpunu i objektivnu informaciju. Novinar ne smije širiti govor mržnje, niti objavljivati detalje koji mogu izazvati ili produbiti netrpeljivost. U slučaju istraživačkog novinarstva, primjenjuju se profesionalno dozvoljene metode prikupljanja podataka, a skrivena kamera ili slični tajni postupci mogu se koristiti samo kada je riječ o izuzetno važnim informacijama za javnost koje ne bi bilo moguće pribaviti na drugi način.

Pravo i obaveza novinara/novinarke da štiti izvor informacija, uz prethodnu provjeru motiva izvora, takođe je jasno istaknuto. Kodeks propisuje odgovoran odnos prema privatnosti i dostojanstvu svih građana, naglašavajući da je stepen privatnosti obrnut srazmjerno značaju javne funkcije koju neko obavlja. Maloljetnicima i pripadnicima marginalizovanih ili ranjivih grupa mora se pristupiti s naročitom pažnjom. U izvještavanju o istrazi ili sudskom postupku, novinar je obavezan poštovati pretpostavku nevinosti.

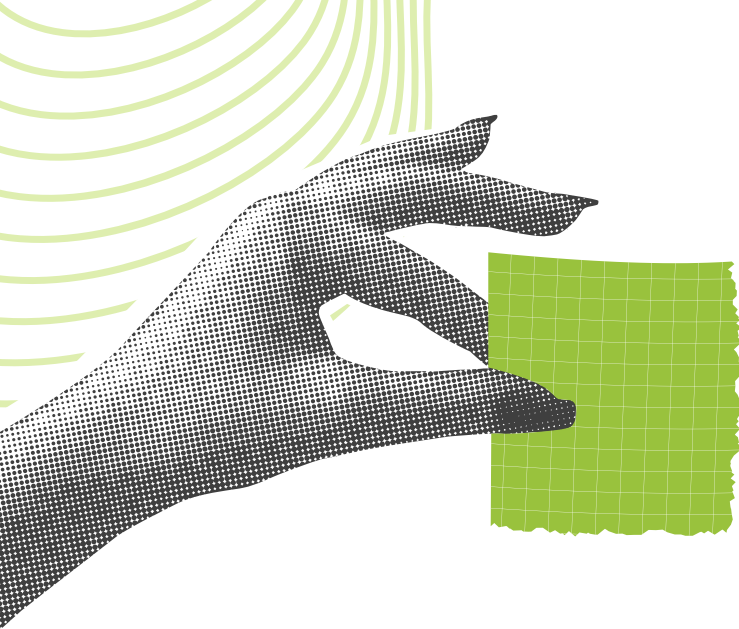
2.9. Zaključak

Analiza pravnog okvira u Crnoj Gori, koji obuhvata Ustav, Krivični zakonik, Zakon o medijima, Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, te Zakon o obligacionim odnosima, ukazuje na relativno široku mrežu formalnih mehanizama zaštite novinarki koje istražuju organizovani kriminal i korupciju. U teoriji, ovi propisi garantuju slobodu izražavanja, zaštitu od diskriminacije, mogućnost krivičnog gonjenja počinitelaca i naknadu štete u građanskim postupcima. Međutim, praksa pokazuje da se rodno motivisani vidovi nasilja nad novinarkama nerijetko nedovoljno prepoznaju u policijskim i sudskim procesima, te da je uloga medijskih kuća i država često sputana nedostatkom resursa ili političkim pritiscima.

Uprkos nedostacima u primjeni zakona, postoji više puta potvrđena mogućnost pozivanja na međunarodne standarde i institucije, uključujući Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i Evropski sud za ljudska prava (European Court of Human Rights, 1950). Naročito kada je riječ o rodno zasnovanim prijetnjama i napadima, preporuke Savjeta Evrope naglašavaju potrebu za senzibilisanim i brzim odgovorom, a novinarke mogu artikulirati te zahtjeve pozivajući se na konkretne članske odredbe domaćeg i međunarodnog prava (Savjet Evrope, 2016). Konačno, kombinacija krivičnopravnih i građanskopravnih mehanizama, uz aktivno učešće medijskih kuća i umrežavanje sa sindikatima i nevladinim organizacijama, povećava šansu da se nasilje nad novinarkama suzbije, odnosno sankcioniše na način koji odvraća potencijalne buduće počiniocice. Tako pravna, institucionalna i kolegijalna solidarnost postaju ključne komponente za očuvanje slobode medija i bezbjednosti novinarki.

3. Mjere

U istraživačkom novinarstvu, posebno kada su tema organizovani kriminal i sistemska korupcija, žene novinarke kontinuirano se suočavaju s visokim nivoom rizika. Pored uobičajenih izazova kao što su pritisci moćnih aktera i nepredvidivi terenski uslovi, one trpe i dodatne, rodno zasnovane prijetnje – među kojima se ubrajaju seksističke uvrede, mizogino online zlostavljanje i otvorene prijetnje nasiljem. Da bi se ovi rizici minimizovali, nije dovoljno osloniti se samo na institucionalnu pomoć; naprotiv, potrebne su i lične preventivne mjere, kao i sistem kolegijalne i međunarodne solidarnosti.

U nastavku su predstavljene mjere za unaprjeđenje lične i profesionalne bezbjednosti novinarki. One obuhvataju korake od planiranja i digitalne sigurnosti do fizičke zaštite na terenu, komunikacije s izvorima i odgovarajućih procedura u slučaju napada. Uz svaku mjeru dato je i obrazloženje zasnovano na iskustvima iz prakse i međunarodnim preporukama.

3.1. PRIPREMA I PLANIRANJE

3.1.1. Izrada “mape rizika”

Detaljno identifikovati i zabilježiti sve potencijalne aktere koji bi mogli biti zainteresovani da spriječe istraživanje – kriminalne grupe, političke strukture ili ekonomske moćnike. Razmisliti o njihovoj motivaciji, uticaju u lokalnoj sredini i reputaciji po pitanju nasilja. Dobro osmišljena “mapa rizika” omogućava da se preduprijede opasnosti, umjesto da se reaguje tek kada se situacija iskomplikuje. Na ovaj način, novinarka može stvoriti strategiju odgovora i imati plan B za različite scenarije.

3.1.2. Formiranje kriznog plana

Napraviti listu „šta učiniti“ u različitim scenarijima (npr. prijetnje telefonom, cyber-napad, praćenje). Odrediti ključne kontakte: policiju, advokate, urednika, ombudsmana, kao i NVO specijalizovane za zaštitu novinara. Jasan protokol djelovanja sprečava paniku i ubrzava donošenje adekvatnih odluka. Istovremeno, pruža okvir nadležnim institucijama da efikasnije reaguju jer se, uz dobro dokumentovane informacije, skraćuje vrijeme prikupljanja dokaza. Pravovremeno formiranje kriznog plana donosi i prednost novinarki u vremenu, da se u svakoj situaciji nađu ispred potencijalnih napadača i onih pojedinaca i grupa koji upućuju prijetnje.

3.1.3. Sigurnosna obuka i edukacija

Redovno pohađanje treninga o samoodbrani, fizičkoj i digitalnoj sigurnosti, te učestvovanje u radionicama o terenskom radu u visokorizičnim oblastima, ne samo da povećava otpornost novinarki, već i pomaže u prepoznavanju rizičnih situacija. Pravovremeno stečene vještine, poput tehnika deeskalacije konflikta, mogu spriječiti najgore ishode.

3.1.4. Izgradnja mreže podrške

Kontaktirati kolege, nevladine organizacije (npr. Reporteri bez granica, CPJ) i međunarodne institucije koje se bave zaštitom novinara. Istovremeno, dogovoriti "buddy system" unutar redakcije: nekoga ko prati lokaciju novinarke i s kim je u stalnom kontaktu. Kolektivna podrška i međunarodno umrežavanje značajno smanjuju osjećaj izolovanosti i povećavaju šanse za brzu reakciju na bilo koju prijetnju. Takođe, javni pritisak i solidarnost novinarske zajednice podižu cijenu za one koji žele da spriječe objavljivanje istine. Uputiti, osim navedenih lica i subjekata, međunarodne organizacije koje imaju svoja predstavništva u Crnoj Gori, a koje se, između ostalog, bave zaštitom novinarki. Potrebno je raditi na tome da problem „dopre“ do svih relevantnih adresa.

3.2. DIGITALNA SIGURNOST

3.2.1. Korišćenje jakih lozinki i dvostruke autentifikacije

Kreirati kompleksne lozinke koristeći kombinaciju velikih i malih slova, brojeva i specijalnih znakova; aktivirajte 2FA na e-mail nalogima, društvenim mrežama i cloud servisima. Snažna zaštita akreditiva otežava neovlašćen pristup napadačima, čime se smanjuje rizik od krađe ili uništavanja osjetljivih podataka.

3.2.2. Redovno ažuriranje softvera i antivirus zaštite

Održavati operativne sisteme na računarima i mobilnim telefonima ažurnim, uz stalno uključenu antivirusnu zaštitu i firewall. Osim ovoga, ukoliko se pojavi neko obavještenje na telefonu ili računaru, čije porijeklo izaziva sumnju ili je potpuno nepoznato (kao što je obavještenje o ažuriranju softvera, obavještenje o zauzetosti memorije), potrebno je obratiti se kolegama koji se bave stručnim pitanjima iz oblasti informacionih tehnologija. Zastarjele verzije softvera obično sadrže sigurnosne propuste koje hakeri brzo iskorišćavaju, naročito kada su meta osobe s izloženim javnim radom.

3.2.3. Enkripcija komunikacije i fajlova

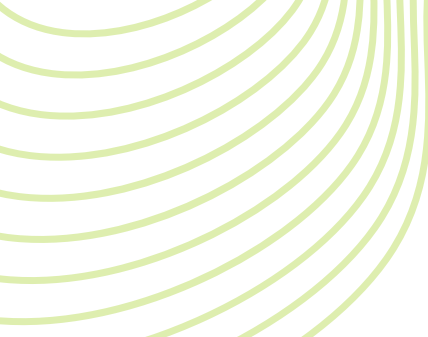
Koristiti aplikacije s end-to-end enkripcijom (npr. WA, Viber, Signal) za razmjenu osjetljivih informacija, a dokumente šifrujte pomoću PGP ili drugih provjerenih enkripcijskih alata. Nastojati da komunikacija u slučaju razmjene povjerljivih informacija sa drugim licima bude podešena na vremenski ograničenu (najduže do 30 minuta), kako bi trag i sadržaj informacija koje razmjenjujete ostao u okvirima komunikacije. Čak i ako dođe do presretanja komunikacije, enkripcija otežava napadačima pristup sadržaju, čime se čuva integritet istrage i povjerljivost izvora.

3.2.4. Oprez na društvenim mrežama i zaštita privatnosti

Podešavanje najvišeg nivoa privatnosti na platformama poput Facebooka i Instagrama; izbjegavanje objavljivanja adrese stanovanja ili lokacije u realnom vremenu. Društvene mreže često otkrivaju više informacija nego što mislimo, pa napadači mogu steći uvid u naše navike i kretanja, čime se povećava rizik od praćenja. Stoga, mijenjanje sigurnosne šifre na svakih 15 dana je izuzetno bitno. Isto tako, ne manje važno predstavlja i provjera redoslijeda radnji kod postupka kada se novinarka odjavljuje sa naloga. Obratiti pažnju da profil na društvenim mrežama ili drugi kanal elektronske komunikacije ne ostane otvoren na drugom prozoru pretraživača.

3.2.5. Redovan back-up podataka

Čuvanje kopija najvažnijih dokumenata, snimaka intervjua i fotografija na eksternim diskovima ili pouzdanim cloud servisima. U slučaju krađe ili havarije uređaja, pouzdan sistem back-upa omogućava brz povratak radu bez većeg gubitka podataka. Čim računar, a posebno pametni telefon, pokazuje sporosti i disfunkcionalnost u svom radu, znajte da je neophodno tzv. bekapovanje podataka. To znači da je sistem opterećen i da je neophodno što prije i u što većem kapacitetu izbrisati podatke.

3.3. FIZIČKA SIGURNOST I RAD NA TERENU

3.3.1. Detaljno planiranje putovanja

Saznati što je moguće više o lokaciji: bezbjednosnim rizicima, najbližim stanicama policije i zdravstvenim ustanovama, kao i mogućim "sigurnim mjestima". Jasna logistika povećava samopouzdanje i smanjuje nepredvidivost, što je ključno ako se iznenada pojavi prijetnja. Ukoliko novinarka ide sama, neophodno je da barem jedna bliska osoba zna kuda se kreće. Pripremanje za slanje lokacije, u slučaju da dođe do eventualno iznenadnog napada, je takođe jedna od mjera koja na terenu može biti izuzetno važna.

3.3.2. Rad u paru ili timu

Za visoko rizične zadatke, dogovoriti se s kolegom ili lokalnim vodičem da zajedno obavite planirane intervjue ili posjete. Napadače često odvraća prisustvo više osoba, a u slučaju incidenta povećava se vjerovatnoća brze i efikasne reakcije.

3.3.3. Plan za hitne slučajeve

Definisati proceduru koga pozvati, gdje se skloniti i kako dokumentovati eventualne incidente. Npr. imati unaprijed pripremljene obrasce za bilješke, kontakt telefone i pristup internetu. Jasno određen način postupanja u "najgorim scenarijima" umanjuje posljedice, olakšava dokazivanje krivičnih djela i jača spremnost za djelovanje.

3.4. KOMUNIKACIJA S IZVORIMA I INFORMANTIMA

3.4.1. Verifikacija identiteta izvora

Prije nego što se podijele povjerljive informacije, neophodno je provjeriti vjerodostojnost izvora (preporuke, nezavisno kontaktiranje kolega, analiza javno dostupnih podataka). Nepouzdana izvori mogu ugroziti rad na terenu, širiti dezinformacije ili pokušati kompromitovati novinarku.

3.4.2. Zaštita izvora i anonimnost

Koristiti enkriptovane platforme za komunikaciju, dogovorite kodna imena ako izvor insistira na anonimnosti. Izbjegavajte otkrivanje bilo kakvih detalja trećim licima. Obezbjedenje anonimnosti izvora ključno je za očuvanje njihove bezbjednosti i dalju saradnju; kompromitovan izvor može ugroziti i novinarku. Čuvanjem izvora informacije, štite se kako novinarke tako i izvori. Cilj jeste doći do informacije, ali to učiniti na bezbjedan način.

3.4.3. Dogovor o mjestu i vremenu sastanka

Prvi sastanak uvijek održati na javnim lokacijama, poput kafića ili biblioteka, gdje su prisutni ljudi i sigurnosne kamere. Javnost mjesta umanjuje rizik od nasilnih incidenata i olakšava pozivanje pomoći u slučaju da situacija eskalira.

3.5. REAGOVANJE U SLUČAJU NAPADA ILI PRIJETNJE

3.5.1. Čuvanje i sistematizacija dokaza

Sačuvati svaki e-mail, SMS, snimak, fotografiju ili datoteku koja ukazuje na prijetnje ili napad, a pri fizičkim incidentima voditi preciznu evidenciju (datum, vrijeme, opis napadača, svjedoci). Dobro organizovani dokazi ključni su u krivičnom i građanskom postupku, a mogu biti presudni i za pridobijanje podrške javnosti ili nevladinih organizacija. Nužno je odmah napraviti kopiju materijala koji je potreban da preduzimanje zaštitnih mjera.

3.5.2. Prijava policiji i nadležnim institucijama

Odmah obavijestiti policiju, naglasivši da je napad povezan s novinarskim radom i ako je evidentno, rodno motivisan. Ako je potrebno, kontaktirati i tužilaštvo, ombudsmana ili NVO specijalizovane za slobodu medija. Brza i zvanična prijava omogućava adekvatno evidentiranje incidenta i obavezuje institucije na djelovanje.

3.5.3. Pravna zaštita i savjetovanje

Razmotriti pokretanje krivičnog postupka (ako prijetnja ispunjava elemente krivičnog djela) i građanske tužbe za naknadu štete. Konsultovati se s advokatima ili NVO-ima koji pružaju pravnu podršku. Kombinacija krivičnopravnih i građanskopravnih mehanizama obezbjeđuje da napadači, čak i ako izbjegnu krivičnu kaznu, mogu snositi finansijsku odgovornost.

3.5.4. Interni protokol u redakciji

Ako novinarka radi u medijskoj kući, potrebno je da slijedi interne procedure – obavijestiti uredništvo, pravnu službu i HR sektor; tražiti dodatne mjere zaštite. Kolektivna podrška redakcije daje do znanja i institucijama i napadačima da novinarka nije sama, povećavajući šansu za efikasan odgovor.

3.6. PSIHOLOŠKA PODRŠKA I MENTALNO ZDRAVLJE

3.6.1. Prepoznavanje i normalizacija stresa

Razgovarati s kolegama i prijateljima o proživljenim situacijama, prihvatajući da su strah i anksioznost normalne ljudske reakcije u uslovima neizvjesnosti. Otvaranje i dijeljenje iskustava smanjuju osjećaj izolovanosti i mogu spriječiti razvoj hroničnih psiholoških problema.

3.6.2. Stručna psihološka pomoć

Potražiti pomoć psihologa ili psihoterapeuta, naročito u slučajevima dugotrajnih prijetnji ili ponovljenih napada. Profesionalna podrška pomaže u kontroli stresa, anksioznosti i eventualnih simptoma PTSP-a, omogućavajući novinarki da održi radnu i životnu rutinu. Navedeno upućuje na to da je osim ove neophodna i podrška sociologa, jer su to dva povezana segmenta..

3.7. UMREŽAVANJE I ZAJEDNIČKA SOLIDARNOST

3.7.1. Formiranje sigurnosnih mreža

Udružiti se s kolegama koji se bave sličnim temama; razmjenjivati informacije o mogućim izvorima prijetnji i incidentima. Kolektivna svijest olakšava rano prepoznavanje uzoraka nasilja ili pritiska, omogućavajući efikasnu uzajamnu podršku.

3.7.2. Javno reagovanje i podrška

Ako dođe do napada, obavijestiti sindikat novinara, nevladine organizacije i međunarodne asocijacije. U zavisnosti od procjene bezbjednosti, razmotriti i objavljivanje saopštenja. Javnost i mediji mogu izvršiti dodatni pritisak na nadležne organe, dok napadači uviđaju da slučaj neće proći nezapaženo.

3.7.3. Regionalna i međunarodna saradnja

Povezati se s novinarima u regionu, posebno ako se istražuju transnacionalne korupcijske mreže. Zajednički rad i dijeljenje resursa omogućavaju širu vidljivost priča i otežavaju napadačima da targetiraju pojedince).

Zaključna poruka

Predložene mjere ne eliminišu u potpunosti sve rizike, ali značajno podižu nivo lične, profesionalne i institucionalne zaštite. Od inicijalne procjene i digitalne obuke, preko planiranja terenskog rada i psihološke podrške, do javnog istupanja i međunarodnog umrežavanja, svaki korak doprinosi stvaranju bezbjednijeg okruženja za novinarke. U konačnom, uspjeh ovih mjera zavisi od spremnosti državnih institucija, medijskih kuća i same novinarske zajednice da se aktivno i solidarno suprotstave nasilju, u cilju očuvanja slobode medija i temelja demokratskog društva (Zakon o medijima, 2020).

4. PRILOG

PREGLED KORAKA

Ukoliko se kao novinarka nađete u situaciji da postanete žrtva bilo kakve vrste napada (verbalnog, fizičkog, online uznemiravanja, prijetnji i sl.), preporučuje se sljedeći korak-po-korak pristup:

1. Odmah dokumentujte sve detalje

- Sačuvajte dokaze: e-mail, SMS, komentare na društvenim mrežama, snimke ili fotografije. Ako je riječ o fizičkom napadu, zapišite vrijeme, mjesto, izgled i broj napadača, registarske oznake vozila (ako ih ima) i sve druge detalje kojih se možete sjetiti.
- Fizičke povrede ili oštećenja: ako je došlo do povreda, pravac kod ljekara radi potvrde/pregleda. Za oštećenja imovine, fotografišite, čuvajte račune za popravku i slično.

2. Prijavite slučaj policiji (i nadležnim institucijama)

- Policija: Nazovite hitnu liniju (npr. 122) ili otidite u najbližu policijsku stanicu. Jasno naglasite da je napad povezan sa vašim novinarskim radom (posebno ako istražujete osjetljive teme).
- Tužilaštvo: Ukoliko smatrate da policija ne reaguje dovoljno ozbiljno ili je hitno potrebno obavijestiti tužioca, možete se direktno obratiti i tužilaštvu.
- Za rodno motivisani napad (ukoliko ste novinarka): Naglasite i rodni aspekt (seksističke uvrede, prijetnje zbog pola), jer to može biti kvalifikujuća okolnost.

3. Obavijestite svoje uredništvo/medijsku kuću

- Interni protokol: Većina redakcija ima sistem za prijavljivanje napada. Obavijestite svog urednika ili nadležnu osobu zaduženu za pravna pitanja i bezbjednost.
- Zatražite podršku: Pravna podrška, interne advokatske usluge, pomoć u organizovanju čuvanja dokaza i komunikaciji s institucijama.

4. Kontaktirajte organizacije i udruženja za zaštitu novinara

- Nacionalna udruženja/sindikati novinara: Oni prate slučajeve napada na novinare i mogu ponuditi savjete, podršku i dalje proslijediti informaciju međunarodnim organizacijama (npr. Reporteri bez granica, Committee to Protect Journalists – CPJ).
- Nevladine organizacije: Posebno one koje se bave slobodom medija ili rodnom ravnopravnošću, ako je napad rodno motivisan.

5. Razmotrite krivičnopravne i građanskopravne korake

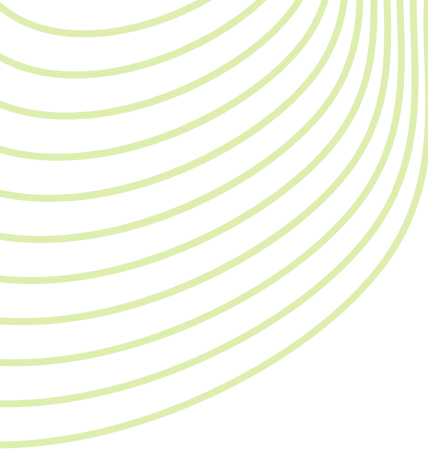
- Krivična odgovornost: Ukoliko postoje elementi krivičnog djela (prijetnja smrću, teška tjelesna povreda, proganjanje), pokrenite krivičnu prijavu.
- Građanski postupak: Ako želite naknadu materijalne ili nematerijalne štete (duševni bol, povrede ugleda), možete podnijeti tužbu za naknadu štete pred nadležnim sudom.

6. Zaštitite svoje digitalne naloge i podatke

- Promijenite lozinke: Ako je došlo do online napada ili sumnjate na hakovanje, odmah ažurirajte lozinke i omogućite dvostruku autentifikaciju (2FA).
- Obezbijedite enkripciju: Za dalju komunikaciju s izvorima ili čuvanje dokaza, koristite zaštićene platforme (Signal, PGP enkripcija i sl.).
- Napravite bekap podataka: Sigurnosne kopije svih relevantnih fajlova na eksternim diskovima ili cloud-u.

7. Potražite psihološku podršku

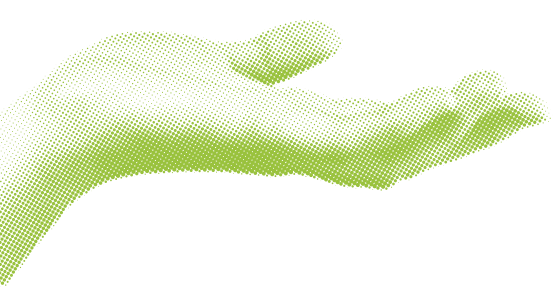
- Razgovarajte s kolegama: Podijelite iskustvo i stres, jer su strah i anksioznost normalne reakcije.
- Stručna pomoć: Razmislite o razgovoru sa psihologom ili psihoterapeutom – pogotovo ako je pritisak kontinuiran ili su napadi bili teži.
- Podrška porodice i prijatelja: Održavanje zdravih socijalnih kontakata pomaže u suočavanju sa stresom i strahom.

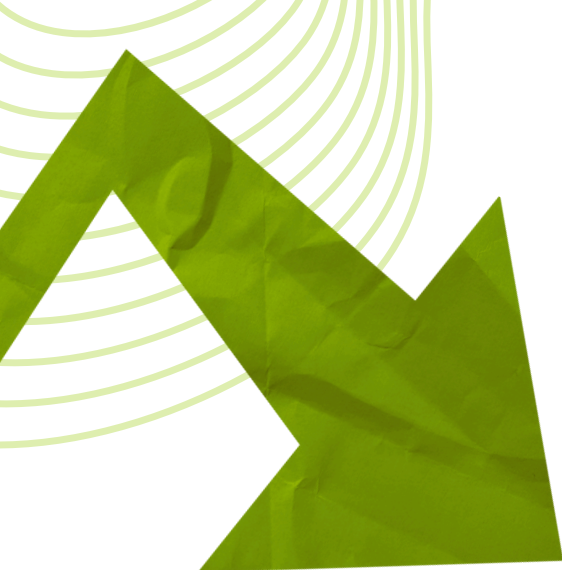

8. Javno istupanje (procijenite bezbjednost)

- Saopštenje ili intervju: U dogovoru s redakcijom i advokatima, razmislite o objavljivanju informacije da ste napadnuti.
- Dodatni pritisak na institucije: Javni interes i medijska pažnja mogu natjerati policiju i tužilaštvo da brže i odgovornije djeluju.
- Solidarnost kolega: Pozitivna reakcija drugih novinara i medija šalje poruku da se nasilje nad novinarima neće tolerisati.

5. Reference

- European Commission. (2023, oktobar). Montenegro 2023 Report (SWD/2023/694 final). Brisel: Evropska komisija, DG NEAR.
 - Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950), Rim, 4 Nov 1950 (ETS No. 5) – ratifikovana od strane Crne Gore, stupa na snagu 2006.
 - Freedom House. (2024). Freedom in the World 2024 – Montenegro. Washington, DC: Freedom House.
 - Krivični zakonik Crne Gore (2003). Službeni list RCG, br. 70/2003 od 25.12.2003 (ispr. br. 13/2004); Službeni list RCG, br. 47/2006; Službeni list CG, br. 40/2008, 25/2010, 73/2010, 32/2011, 64/2011, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015, 44/2017, 49/2018, 3/2020, 110/2023.
 - Milosavljević, M. (2018). Naknada štete kroz građanske parnice protiv medija u Crnoj Gori. Law and Society Journal, 34(2), 45–58.
-

- Recommendation CM/Rec(2016)4 to member States on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors. Strasbourg, 13 April 2016.
- Reporters Without Borders (RSF). (2023). Montenegro – Press Freedom Profile 2023. Pariz: RSF.
- SafeJournalists Network. (2025, 13. mart). Unacceptable attack on woman journalist in Montenegro. Regionalna mreža SafeJournalists (Trade Union of Media of Montenegro i partneri).
- Ustav Crne Gore Službeni list Crne Gore, br. 1/2007 od 25.10.2007; Službeni list Crne Gore, br. 38/2013 od 02.08.2013.
- Zakon o medijima Službeni list Crne Gore, br. 82/2020 od 06.08.2020 i Službeni list Crne Gore, br. 54/2024 od 11.06.2024.
- Zakon o obligacionim odnosima (2008). Službeni list Crne Gore, br. 47/2008 od 07.08.2008; amend. Sl. list CG, br. 4/2011 od 18.01.2011, 22/2017 od 03.04.2017.
- Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, sa pratećim protokolima (2003). Službeni list SCG – Međunarodni ugovori, br. 9/2003 od 26.12.2003.